

Katarzyna Plutecka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Rola dziadków w rozwoju dziecka niesłyszącego

Artykuł ma charakter empiryczny. Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak postrzegają realizowane przez siebie role dziadkowie i babcie wnuków niesłyszących? W badaniu wzięło udział 109 osób starszych, które są babciami (54 osoby) i dziadkami (55 osób). Badania miały charakter eksploracyjny. Analiza materiału empirycznego pozwoliła zdiagnozować reakcje dziadków i babć na uzyskaną diagnozę uszkodzenia słuchu ich wnuka. Ponadto osoby starsze zaprezentowały funkcje wykonywane w rodzinie, a także przyczyny, które utrudniały im wykonywanie powyższych funkcji, i wskazały konsekwencje uszkodzenia słuchu dla rozwoju dziecka. Dziadkowie i babcie również podkreślali potrzebę wielowymiarowego wsparcia społecznego, dostosowanego do ich możliwości i dostosowanego do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych niesłyszącego wnuka.

Słowa kluczowe: dziadkowie, babcie, rola w rodzinie, niesłyszący wnuk

The role of grandparents in the development of a deaf child

The article is empirical. The aim of the research was to answer the question: how do they perceive the roles of grandparents and grandmothers of the deaf grandchildren? The study involved 109 elderly people who are grandmothers (54 people) and grandparents (55 people). The research was exploratory. The analysis of the empirical material allowed to diagnose the reactions of grandparents and grandmothers to the news about the damage to the grandson of their grandson. In addition, older people identified functions performed in the family, as well as the reasons that made it difficult for them to perform the above functions and indicated the consequences of hearing impairment for the child's development. Grandparents and grandmothers also emphasized the need for multidimensional social support, tailored to their capabilities and adapted to the developmental and educational needs of the deaf grandchild.

Keywords: grandparents, grandmothers, family role, deaf grandchild

Wprowadzenie teoretyczne

Na gruncie teorii humanistycznych i teorii systemowych znamieną rolę rodziny polega na tym, że jest naturalnym środowiskiem, łączącym w sobie cechy zarówno wspólnoty, jak i instytucji społecznej, w której ma miejsce socjalizacja

pierwotna. Poszczególni członkowie rodziny realizują się poprzez odgrywanie ról w strukturach interakcji w różnych podsystemach społecznych. Badania wykazały, że regulatorem działań współczesnego człowieka są nie tylko aspiracje osobiste, ale układy zobowiązań społecznych, a dokładnie te, które dotyczą członków najbliższej rodziny (Bristor 2003, Kułaczkowski 2010). Dlatego różnorodność wzajemnych relacji interpersonalnych w poszczególnych podsystemach wpływa na poziom i jakość życia, poziom więzi emocjonalnych i przyczynia się do prawidłowego rozwoju każdego z członków rodziny.

Szczególną pozycję społeczną w systemie rodzinnym zajmują dziadkowie. W minionych epokach społecznych rola najstarszych członków rodziny była wyraźniejsza i bardziej znacząca niż dzisiaj. Mieli zobowiązania, które należało wypełnić, a także przywileje, które przysługiwały im z samego faktu bycia członkiem rodziny. Ich role rodzinne ulegały relatywizacji z uwagi na rzeczywiste potrzeby członków rodziny, specyfikę poszczególnych społeczeństw, wynikające z etapu rozwoju cywilizacyjnego czy różnorodności ekosystemowej (Buszman, Brandt, 2015). Pod wpływem powyższych czynników społeczno-kulturowych oraz demograficznych, ekonomicznych i mentalnych wizerunek dziadków ulegał przeobrażeniom. Obecnie decyzje dotyczące wypełniania roli dziadka czy babci, ich charakter oraz zakres podejmowanych działań, są efektem indywidualnych decyzji, które mogą nie wpisywać się w model rodzinny obowiązujący w epokach: *przedindustrialnej*, *industrialnej*, *postindustrialnej*. Proces modernizacji rodziny przyczynił się do utraty zajmowanego stanowiska w systemie przez starsze osoby. Nastąpiła zmiana w zakresie podejmowanych ról przez członków rodziny, w której szczególną trudność może sprawiać adaptacja starych wzorów życia rodzinnego do nowych wyzwań współczesności, wobec których staje rodzina. W zmieniającej się rzeczywistości społecznej proces wychowania wnuka zyskuje nową jakość.

Zadaniem Nowickiej (2008: 19) starzenie się to „okres zbierania plonów”, a dokładniej czas, w którym następuje odczuwanie satysfakcji życiowej z dotychczasowych zamierzeń i dokonywania pozytywnej analizy egzystencji. Starsi ludzie są nośnikami wartości rodzinnych, religijnych czy patriotycznych, a ich przymiotem może być mądrość życiowa i refleksyjność, będące pochodną rozległej wiedzy i bogatego doświadczenia. Jak każdy czas rozwojowy też również posiada specyficzne dla siebie zadania i cele. Nie ma jednego uniwersalnego sposobu bycia dziadkiem czy babcią. Osobowość, postawy wychowawcze, dojrzałość emocjonalna, osobiste doświadczenia życiowe, status socjoekonomiczny czy preferowane wartości życiowe nadają styl dziadkowania. Współcześnie mogą to być przecież osoby aktywne w pracy zawodowej, realizujące własne aspiracje osobiste i stawiające sobie ambitne cele życiowe. Bycie dziadkiem lub babcią ma charakter rozwojowy, jest procesem nie tyle w sensie prawnym czy ogólnie przyjętym

w społeczeństwie, ale niezwykle ważnym w kontekście mentalnościowym. Zdaniem Marii Szyszkowskiej (1994, za: Zięba-Kołodziej 2012: 142) przyjęcie roli dziadka czy babci daje szansę na urzeczywistnienie człowieczeństwa. Jest to czas, który jest źródłem autentycznych emocji: troskliwości, radości, miłości czy szacunku dla wnuka. Korzenie tych szczerych uczuć tkwią we własnej historii życia, w minionych okresach rozwojowych, szczególnie w okresie dzieciństwa.

Doniesienia badawcze z literatury przedmiotu wskazują, że wypełnianie ról związanych z wychowywaniem wnuków stanowi dla osób starszych niezwykle ważną z punktu widzenia społecznego stronę życia (Wawrzyniak 2011; Dyczewski 2002). Ten fakt przyczynia się u nich nie tylko do podtrzymania aktywności, odkrycia wielu nowych umiejętności, ale również bardzo wzbogaca ich w nowe doświadczenia, nieznane dla starszego człowieka. Pomimo nasilania się niekorzystnych zmian towarzyszących okresowi starości zwiększa się u nich zdolność akceptacji pojawiających się przeciwności losu i zachowanie wewnętrznego spokoju oraz równowagi (Steuden 2011). Wspólne przebywanie z wnukami to czas, w którym nie ma pośpiechu, stresu i braku cierpliwości, czyli tych cech, które były charakterystyczne dla okresu wychowywania własnych dzieci. W takiej życzliwej atmosferze pozbawionej zabiegania, zachowań impulsywnych i determinacji dziadkowie uczestnicząc w ważnych dla rodziny sytuacjach kształtują u swoich wnuków postawy wychowawcze wobec życia czy innych osób z różnych kręgów społecznych. Dzięki ogromnemu doświadczeniu życiowemu osoby starsze przekazują najmłodszemu pokoleniu te wartości i wzory zachowań, które sprawdziły się w przeszłości i w ich ocenie były najbardziej odpowiednie dla funkcjonowania zdrowego systemu rodzinnego, jak również dla społeczeństwa.

Role pełnione przez babcię i dziadka są jednym z czynników budowania własnej tożsamości przez osoby w wieku emerytalnym (Pieńkos 2015; Zięba-Kołodziej 2012). To dzięki angażowaniu się w opiekę i wychowanie wnuka dziadkowie mogą przez kolejny okres życia zachować dobrą kondycję fizyczną i psychiczną, poczucie bycia potrzebnym, co z kolei przyczynia się do wzrostu ich poczucia zadowolenia z życia. W okresie starości pojawia się poczucie bezużyteczności czy osamotnienia i to dzięki wnukom dziadkowie mają poczucie bycia potrzebnymi, a poprzez stymulowanie ich do podejmowania nowych form aktywności życiowej przyczyniają się do pojawienia się prawdziwej satysfakcji płynącej ze spotkań z najmłodszymi członkami rodziny. Poprzez sprawowanie opieki nad wnukami kształtują się silne więzi emocjonalne między wnukami a dziadkami i ma miejsce możliwość przekazywania najmłodszemu pokoleniu wiedzy życiowej, jak i zawodowej. Dzięki tym oddziaływaniom kształtują w nich własne wzory postępowania, a także przekazują swój system wartości i norm. Niestety bycie dziadkiem czy babcią nie zawsze może być traktowane jako naturalny obowiązek i może się wiązać z odmową podjęcia się realizacji niniejszej roli. W tym przypad-

ku nabycie statusu dziadka czy babci w momencie pojawienia się wnuka może odbywać się też wbrew nim i wbrew społecznym oczekiwaniom.

Vern L. Bengston (1985) wyróżnił cztery społeczne role, w których babcie albo dziadkowie mogą się realizować w systemie rodzinnym. W pierwszym przypadku stanowią stały punkt odniesienia, który jest źródłem mądrości życiowej oraz wsparcia emocjonalnego dla dzieci i wnuków. Dodatkowo stanowią świadectwo trwałości i ciągłości pokoleniowej przypominając o potrzebie pielęgnowania kontaktów rodzinnych, szczególnie w momencie, gdy ktoś z członków rodziny doświadcza napięcia emocjonalnego. W drugim, dziadkowie mogą być rodzinnymi „ochroniarzami”, troskliwymi opiekunami, którzy zapewniają opiekę i pomoc gdy ich dzieci lub wnuki doświadczają problemów finansowych lub zawodowych. Kolejna rola polega na realizowaniu się w roli arbitra czy negocjatora podczas napięcia emocjonalnego czy frustracji spowodowanych konfliktem między rodzicami a dziećmi. W ostatnim, czwartym przypadku, rola dziadków sprowadza się do bycia rodzinnym historykiem, dokumentalistą minionych wydarzeń, łącznikiem między czasem przeszłym a czasem teraźniejszym.

To jak będą dziadkowie wypełniać swoje role zależy od wielu czynników. Ważne znaczenie mają nie tylko kwestie dotyczące miejsca jakie dziadkowie zajmują w społeczeństwie czy oczekiwania społeczne, ale czynniki indywidualne. W grupie czynników indywidualnych ważne znaczenie będą miały motywy regulujące potrzeby procesów związane z koncepcją siebie (Linville, 1987). Dlatego działania dziadków będą ściśle powiązane z ich biografią, z rozumieniem i realizacją życiowej oraz społecznej przestrzeni, zaangażowaniem się w rozwój wnuka, motywacją do podjęcia się tej nowej roli (King, Elden 1998). Powyższe ujęcie zakłada konieczność przygotowania, wręcz wychowania mężczyzn do roli dziadka, a kobiety do roli babci, bo tylko wtedy będą świadomi i odpowiedzialni. To przyjęcie tzw. roli przypisanej przez społeczeństwo jest związane z drogą osiągnięcia swoistej dojrzałości.

W polskiej literaturze przedmiotu rola babci czy dziadka w rozwoju niesłyszącego wnuka wydaje się być nie tylko słabo eksponowana, ale wręcz niezauważalna. A przecież ich jakość relacji jest szczególnie bliska emocjonalnie poprzez więzy krwi. Smith, Drew (2004) podkreślili kluczowe znaczenie naturalnych więzi emocjonalnych pomiędzy słyszącymi dziadkami a niesłyszącymi wnukami jako najważniejszej cechy, niezbędnej dla prawidłowego rozwoju osobowości dziecka. Doniesienia z badań niniejszych autorów wykazały, że dziadkowie w granicach swoich możliwości byli gotowi świadczyć różnorodne formy wsparcia swoim dzieciom i wnukom. Pojawienie się niesłyszącego wnuka zaburzyło dotychczasowe funkcjonowanie w rodzinie, w konsekwencji zakłóciło poprzednie relacje. Jednakże rodziny wielopokoleniowe poradziły sobie szybciej z realizacją zadania kryzysowego ze względu na jakość i intensywność relacji między członkami ro-

dziny. Rodziny, w których nie były tak bliskie więzi emocjonalne, doświadczyły zaburzenia potrzeby bezpieczeństwa i miały trudności z pokonywaniem negatywnych przeżyć emocjonalnych.

Dokonany przegląd literatury pozwala na stwierdzenie, że poziom zaangażowania się dziadków w procesy opieki, wychowania i rehabilitacji niesłyszącego wnuka jest wysoki (McNee, Jackson 2012; Morton 2000; Nybo, Scherman, Freeman 1998). Wśród reakcji emocjonalnych dziadków po wykryciu uszkodzenia słuchu wnuka dominowały obok szoku i przerażenia poczucie bezradności i dezorientacji (Nybo, Scherman, Freeman 1998). Należy jednak podkreślić, że po tych pierwszych negatywnych przeżyciach dziadkowie szybko mobilizowali siły, by pomóc dzieciom i wnukom. Dziadkowie deklarowali wobec niesłyszących wnuków postawy pożądane wychowawczo nacechowane ciepłymi, pozytywnymi emocjami, pozbawione dystansu. Słyszący rodzice dzieci niesłyszących dostrzegli liczne rozwojowe i wychowawcze aspekty udziału dziadków we wspólnym życiu rodzinnym. Większość rodziców postrzegała dziadków jako cenne źródło wsparcia społecznego. Szczególnie ważne dla nich było otrzymywane od dziadków wsparcie emocjonalne, obejmujące troskę, opiekę, empatię, umiejętność słuchania obaw związanych z wychowaniem niesłyszącego dziecka, a także pomoc w podejmowaniu decyzji (Luterman 1987; Zaidman Zait 2007). Dziadkowie byli gotowi zapewnić niezbędne wsparcie społeczne i emocjonalne, ale nie zależało to wyłącznie od nich. Nybo, Scherman, Freeman (1998) wyróżnili trzy grupy czynników, które mogą wpłynąć na zaangażowanie się dziadków w pomoc swoim dzieciom i niesłyszącym wnukom:

1. bliskie relacje między członkami podsystemów: dziadkowie, dzieci, wnuki;
2. łatwość w nawiązywaniu komunikacji między dziadkami i wnukami;
3. siła oddziaływania dziadków na rodziców.

Dziadkowie zaakcentowali, że potrzebują wsparcia informacyjnego, bo mają ograniczony dostęp do specjalistów (Luterman 1987). W ich opiniach dostęp do źródeł informacji i wsparcia wydaje się być ważny, ponieważ pozwoli im i ich dzieciom lepiej poradzić sobie z negatywnymi emocjami i podjąć konkretne działania związane z rehabilitacją wnuka niesłyszącego.

Cel badań i grupa badawcza

Celem zrealizowanych badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jak postrzegają realizowane przez siebie role dziadkowie i babcie wnuków niesłyszących? Badania były realizowane od września do listopada 2018 roku. W celu zdiagnozowania znaczenia dziadków słyszących i babć słyszących w rozwoju ich wnuków niesłyszących przeprowadzono badania wśród 109 osób starszych, któ-

rzy są babciami (54 osoby) i dziadkami (55 osób). Należy jednak zaznaczyć, że niniejsze badania miały charakter eksploracyjny. Jako metodę badań zastosowano sondaż diagnostyczny z elementami techniki ankiety. Ponadto wykorzystano autorskie narzędzie badawcze: kwestionariusz ankiety. Próba badawcza została dobrana celowo w oparciu o następujące kryteria:

- konieczność posiadania przez seniora własnego niesłyszącego wnuka lub niesłyszącej wnuczki,
- wiek wnuka powinien obejmować okres wczesnej adolescencji, czyli nie może przekroczyć 16 życia i być niższy niż 10 lat,
- miejsce pochodzenia dziadka i wnuka to teren obecnego województwa małopolskiego.

Czynnikami różnicującymi respondentów w grupie dziadków: były płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, wiek oraz obecny status zawodowy. Wiek dziadków i babć był zróżnicowany, przeważali mężczyźni (19 osób, co stanowi 34%) i kobiety (24 osoby, co stanowi 44%) w przedziale wiekowym od 61 do 65 lat. Więcej było dziadków (17 osób, co stanowi 32%) niż babć (9 osób, co stanowi 17%) pomiędzy 66. a 70. rokiem życia, a z kolei pomiędzy 56. a 60. rokiem życia mniej było babć (12 osób, co stanowi 22%) niż dziadków (8 osób, co stanowi 14%). Pozostali respondenci to mężczyźni (3 osoby, co stanowi 5%) i kobiety (6 osób, co stanowi 11%) w wieku pomiędzy 51. a 50. rokiem życia oraz dziadkowie (8 osób, co stanowi 15%) i babcie (3 osoby, co stanowi 6%) powyżej 70. roku życia. Większość została dziadkami w okresie swojej środkowej dorosłości (od 40 do 60 lat). Analiza zestawienia wykształcenia dziadków i babć wykazała również nieznaczne zróżnicowanie. Najliczniejszą populację stanowili dziadkowie z wykształceniem zawodowym (21 osób, co stanowi 39%). Wykształceniem średnim legitymowało się 11 dziadków (19%), a podstawowym 16 dziadków (30%). Niestety wśród dziadków mniejszość stanowiło 6 osób z wykształceniem wyższym (12%). Wśród babć również dominowało wykształcenie średnie (19 osób, 35%). Na kolejnych miejscach co do liczebności, w tej grupie było u kobiet wykształcenie zawodowe (17 osób – 31%) i wyższe (9 osób – 16%). W grupie babć dzieci słyszących 10 kobiet (18%) legitymowało się wykształceniem podstawowym.

Interpretacja zebranych danych wykazała, że w niniejszej grupie osób starszych 89 respondentów (82%) to osoby zamieszkujące wieś, 14 osób (13%) to osoby zamieszkujące miasto do 10 tysięcy mieszkańców, natomiast 6 respondentów (5%) to mieszkańcy miasta od 10 do 100 tysięcy mieszkańców. Największą część badanych stanowiły osoby w wieku powyżej 60 lat, było to 19 osób, czyli 63% wszystkich respondentów. Z kolejnej analizy, dotyczącej obecnego statusu zawodowego wynika, że najliczniejszą grupę osób stanowią dziadkowie na emeryturze (31 dziadków – 56%, 29 babć – 53%). Wśród uczestników badań były też osoby czynne zawodowo: pracownicy umysłowi (13 dziadków – 24%, 16 babć – 30%),

prowadzący własną działalność gospodarczą (6 dziadków – 11%, 7 babć – 13%) oraz pracownicy fizyczni (5 dziadków – 9%, 2 babcie – 4%).

Prezentacja wyników z uzyskanych badań

Szczegółowa analiza odpowiedzi dziadków i babć zawartych w kwestionariuszu ankiety pozwoliła lepiej zrozumieć specyfikę ich funkcjonowania w nowej sytuacji życiowej. Pierwsza część pytań dotyczyła reakcji dziadków i babć na wiadomość o diagnozie uszkodzenia słuchu ich wnuka. Okazało się, że pomimo upływu czasu pamiętają swoje bezpośrednie reakcje emocjonalne na uzyskaną diagnozę uszkodzenia słuchu wnuka. Wśród pierwszych reakcji dziadków dominowały niestety reakcje negatywne: przerażenie (23 odpowiedzi – 28%), szok (19 odpowiedzi – 23%), żal (17 odpowiedzi – 21%), przygnębienie (12 odpowiedzi – 15%), bezradność (8 odpowiedzi – 10%). Dwóch dziadków (co stanowi 3%) stwierdziło, że „obwiniłi siebie, aby odciążyć rodziców swojego wnuka”, a z innej refleksji dziadka wynika, że „zamiast wnuka widział jego głuchotę”. Babcie wykazały ambiwalentne stany emocjonalne: od przerażenia (26 odpowiedzi, 28%), żalu (24 odpowiedzi – 26%), poczucia krzywdy (18 odpowiedzi – 20%), szoku (10 odpowiedzi – 11%) do nadziei, w której pojawiła się determinacja „wyleczenia za wszelką cenę wnuka” (12 odpowiedzi – 13%). Nieliczne babcie stwierdziły, że były tak przygnębione, że „widziały przyszłość swojego wnuka w czarnych kolorach” i „nie były w stanie słuchać wyjaśnień od lekarzy” (2 odpowiedzi – 2%).

Znaczenie dziadków w rodzinie związane jest z realizacją wielu funkcji i zadań. Zdecydowana większość osób starszych stwierdziła, że najważniejsza dla nich do realizacji była funkcja ekonomiczna (34 odpowiedzi dziadków – 52%, 28 odpowiedzi babć – 41%), z której wynika konieczność zaspokojenia potrzeb materialnych i opiekuńczo-zabezpieczających. Dziadkowie (18 odpowiedzi – 27%) i babcie (26 odpowiedzi – 38%) niesłyszących wnuków zasygnalizowali fakt realizowania funkcji rehabilitacyjnej, której celem jest zaspokojenie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych wynikających z uszkodzenia słuchu dziecka. Osoby starsze chętnie i świadomie angażują się w procesy opieki, rehabilitacji i kształcenia ich niesłyszącego wnuka. Wyrazem urzeczywistnienia powyższej funkcji były następujące formy pomocy: zaprowadzanie i odbieranie niesłyszącego wnuka na zajęcia specjalistyczne w ramach wybranych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej (25 odpowiedzi dziadków – 46%, 12 odpowiedzi babć – 20%), realizowanie ćwiczeń zaleconych przez specjalistów (9 odpowiedzi dziadków – 17%, 13 odpowiedzi babć – 22%), wspólne czytanie książek (5 odpowiedzi dziadków – 9%, 11 odpowiedzi babć – 18%), dopilnowanie niesłyszącego wnuka podczas odrabiania zadań domowych (8 odpowiedzi dziadków – 15%, 12 odpowiedzi babć –

20%), tłumaczenie niezrozumiałych treści z przedmiotów zawartych w podręcznikach, w notatkach zapisanych w zeszytach (7 odpowiedzi dziadków – 13%, 12 odpowiedzi babć – 20%). Kolejna grupa dziadków (10 odpowiedzi – 15%) i babć (12 odpowiedzi – 18%) wskazała na realizację funkcji socjopsychologicznej, w ramach której ma miejsce przygotowanie niesłyszącego wnuka do pełnienia określonych ról społecznych, wprowadzanie wnuka w świat rodzinnych tradycji świeckich i religijnych, korzystanie z dóbr kultury, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa i stwarzanie warunków do odpoczynku. Najmniej wskazań osób starszych (4 odpowiedzi dziadków – 6%, 2 odpowiedzi babć – 3%) dotyczyło realizacji funkcji społeczno-wyznaczającej, związanej z nadzorowaniem wykonywanych zadań wnuka w strukturze rodziny i kontrolowaniem jego postępów. Wskazane przez osoby starsze zadania i funkcje dowodzą ich znaczącego miejsca w systemie rodzinnym.

Osoby starsze określiły przyczyny, które stanowią kluczowy problem realizacji roli dziadka i babci niesłyszącego wnuka. Za główną przyczynę uznali brak wiedzy na temat uszkodzenia słuchu wnuka (46 odpowiedzi dziadków – 44%, 37 odpowiedzi babć – 37%). Ponadto w ich opiniach niekorzystne znaczenie dla wypełniania niniejszej roli miały: ich zły stan zdrowia (16 odpowiedzi dziadków – 15,5%, 22 odpowiedzi babć – 22%), kontynuowanie pracy zawodowej (15 odpowiedzi dziadków – 14%, 9 odpowiedzi babć – 9%), duża odległość dzieląca dziadków od miejsca zamieszkania wnuka (13 odpowiedzi dziadków – 12%, 15 odpowiedzi babć – 15%) oraz niewłaściwe postawy społeczne (8 odpowiedzi dziadków – 7,5%, 12 odpowiedzi babć – 12%). Najmniej liczną grupę stanowili ci, którzy dostrzegli niechęć ze strony rodziny (5 odpowiedzi dziadków – 5%, 3 odpowiedzi babć – 3%), a także odpowiedź: „nie mam żadnych problemów z realizacją swojej roli” (3 odpowiedzi dziadków – 2%, 2 odpowiedzi babć – 2%). Dziadkowie i babcie przyznali, że nie byli świadomi następujących, pośrednich konsekwencji uszkodzenia słuchu dla rozwoju dziecka:

- problem z mówieniem w różnych kontekstach społecznych (20 odpowiedzi dziadków – 28%, 31 odpowiedzi babć – 42%);
- trudności w rozumieniu mowy osób nawet z najbliższego otoczenia (18 odpowiedzi dziadków – 25%, 17 odpowiedzi babć – 23%);
- specyficzne zaburzenia orientacji słuchowej, np. związane reagowaniem na głosy członków rodziny, na dźwięki z najbliższego otoczenia (15 odpowiedzi dziadków – 21%, 9 odpowiedzi babć – 12%);
- preferowanie niewerbalnych form przekazywania komunikatu, np. poprzez gesty, mimikę czy język migowy (12 odpowiedzi dziadków – 17%, 9 odpowiedzi babć – 12%);
- występowanie dodatkowych zaburzeń w rozwoju poznawczym, np. zaburzenia w procesie zapamiętywania, w zdolności krytycznego myślenia, trudności

ze zrozumieniem treści czytanych tekstów w czasopiśmie, w Internecie (7 odpowiedzi dziadków – 9%, 8 odpowiedzi babć – 11%).

Wspólne przebywanie z niesłyszącym wnukiem stało się dla dziadków i babć naturalną okazją do poddania się dynamice zmian i zdobywania nowych doświadczeń życiowych. Osoby starsze odkryły w sobie nowy potencjał możliwości, a opieka nad niesłyszącym wnukiem stała się dla nich naturalnym wyzwaniem. Zdecydowana większość potwierdziła, że dzięki obecności niesłyszącego wnuka stali się bardziej aktywni (28 odpowiedzi dziadków – 41%, 35 odpowiedzi babć – 43%), bo mobilizowali się do wspólnego wyjścia z niesłyszącym wnukiem nie tylko na zakupy, na plac zabaw, na basen, ale też na dodatkowe zajęcia specjalistyczne. Dodatkowo poszerzyli zakres swoich umiejętności, bo zaczęli uczyć się języka migowego (12 odpowiedzi dziadków – 17%, 14 odpowiedzi babć – 17%), zweryfikowali poglądy na temat funkcjonowania osób niesłyszących (10 odpowiedzi dziadków – 15%, 15 odpowiedzi babć – 18%). Ponadto osoby starsze przyznały, że poczuli się bardziej potrzebni, dlatego zaczęli intensywniej dbać o zdrowie (10 odpowiedzi dziadków – 15%, 12 odpowiedzi babć – 15%) i dzięki obecności niesłyszącego wnuka zdobyli dodatkowe umiejętności w zakresie technologii informacyjnej, np. obsługa komputera, telefonu komórkowego czy korzystania z Internetu (8 odpowiedzi dziadków – 12%, 6 odpowiedzi babć – 7%).

Dziadkowie i babcie niesłyszących wnuków oczekują przede wszystkim wsparcia informacyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy i umiejętności w nabywaniu kompetencji komunikacyjnej potrzebnej w relacjach z dzieckiem niesłyszącym (29 odpowiedzi dziadków – 39%, 32 odpowiedzi babć – 35%), instruktażu na temat organizowania środowiska akustycznego, np. poprzez dostarczanie odpowiednich zabawek dźwiękowych czy innych przedmiotów (19 odpowiedzi dziadków – 26%, 24 odpowiedzi babć – 26%), informacji o działaniu różnego rodzaju protez słuchowych wykorzystywanych przez niesłyszącego wnuka (18 odpowiedzi dziadków – 24%, 22 odpowiedzi babć – 24%) oraz pomocy w zorganizowaniu kursu języka migowego (8 odpowiedzi dziadków – 11%, 14 odpowiedzi babć – 15%). Wszyscy dziadkowie i babcie niesłyszącego wnuka zaakcentowali również potrzebę wsparcia emocjonalnego, aby szybciej przezwyciężyć trudną sytuację związaną z diagnozą o uszkodzeniu słuchu. Z kolei dzięki wsparciu instrumentalnemu osoby starsze oczekują uzyskania informacji o różnych instytucjonalnych ofertach czy formach pomocy dostosowanych do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych niesłyszącego wnuka, które powinny być bezpłatne (30 odpowiedzi dziadków – 41%, 43 odpowiedzi babć – 54%), blisko miejsca zamieszkania (25 odpowiedzi dziadków – 34%, 21 odpowiedzi babć – 27%) i zawierać konkretną pomoc specjalisty, np. audiologa, surdopsychologa, surdopedagoga czy tłumacza języka migowego (18 odpowiedzi dziadków – 25%, 15 odpowiedzi babć – 19%). Powyższe wymiary wsparcia społecznego pomogą im poradzić sobie

z nową sytuacją życiową i mogą być źródłem satysfakcji czy spełnienia się w realizacji roli dziadka i babci niesłyszącego wnuka.

Wnioski

Analiza zebranych danych wykazała, że dziadkowie i babcie niesłyszącego wnuka postrzegają swoje role w sposób odpowiedzialny i starają się wywiązywać z powierzonych im zadań. Płeć osób starszych nie była czynnikiem różnicującym w trakcie realizowanych przez nich ról społecznych w systemie rodzinnym. Można przypuszczać, że jest to efektem egalitaryzmu, cechującego relacje wewnętrzne we współczesnej rodzinie. Pomimo trudności związanych z akceptacją faktu uszkodzenia słuchu wnuka to jednak dziadkowie i babcie starali się spojrzeć na jego rzeczywiste potrzeby i poszukać adekwatnych do sytuacji rozwiązań. To nowe, inne doświadczenie stało się dla nich źródłem zastosowania stylu zadaniowego i sprawdzenia własnej użyteczności. Ponadto opieka nad wnukiem niesłyszącym zmusiła ich do rozważań nad własnym stanem wiedzy, zachowań, preferowanego systemu wartości, ale również stała się impulsem do refleksji nad życiem rodzinnym. Bycie dziadkiem czy babcią niesłyszącego wnuka jest więc niepowtarzalnym i swoistym procesem, w którym rozwój każdego z członków rodziny jest wynikiem oddziaływań nie tylko indywidualnych czynników, ale też szerszych systemów społecznych, oferujących konkretne wymiary wsparcia. Dlatego podejmowanie niniejszej roli dziadka i babci niesłyszącego wnuka wskazuje na potrzebę oddziaływań wspomagających. Pożądane byłoby uwzględnienie szeroko rozumianego wsparcia, dostosowanego do możliwości osób starszych, które przyczyni się do ich większego zaangażowania w rozwój dziecka niesłyszącego na różnych etapach rozwoju życia. Ciekawym rozwiązaniem byłoby budowanie wspólnoty dziadków i babć niesłyszących wnuków, podczas których byłby czas na szczere rozmowy i wsparcie służące bardziej efektywnemu wypełnianiu niniejszej roli społecznej.

Wielowymiarowe oferty pomocy psychologiczno-pedagogicznej adresowane do dziadków powinny uwzględniać następujące formy profesjonalne i nieprofesjonalne:

- zapewnienie wsparcia informacyjnego dotyczącego specyfiki specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieci niesłyszących, ale dostosowanych do możliwości osób starszych;
- bieżące informowanie o ofertach instytucjonalnej pomocy z zewnątrz;
- organizowanie lokalnej sieci doradztwa i konsultacji;
- oferowanie wsparcia emocjonalnego dziadkom i babciom, które uwzględnią metody odwołujące się do nurtu interakcyjnego, np. video Home Training;

- prowadzenie mediacji w rozwiązywaniu trudnych sytuacji wychowawczych;
- zapewnienie pomocy specjalistycznej, np. pedagoga, psychologa, surdologopedy czy tłumacza języka migowego;
- współpraca z rodzinami dzieci niesłyszących w ramach spotkań organizowanych przez stowarzyszenia czy fundacje;
- włączenie do działań wspomagających innych członków słyszących z tych rodzin, np. rodziców, rodzeństwo;
- dzielenie się doświadczeniem bycia dziadkiem i babcią niesłyszącego wnuka podczas integracyjnych spotkań z innymi rodzinami wychowującymi dziecko niesłyszące.

Bibliografia

- Bengtson V.L. (1985), *Diversity and symbolism in grandparent roles* [w:] V.L. Bengtson, J.F. Robertson (eds.), *Grandparenthood* Beverly Hills, CA: Sage: 11-26.
- Bristor M.W. (2003), *Individuals and family systems in their environments*, Dubuque, IA: Kendall/Hunt.
- Buszman K., Brandt A. (2015), *Różne oblicza starości i międzypokoleniowych relacji rodzinnych z perspektywy dorosłych wnuków*, *Społeczeństwo i Edukacja*, 17(2): 79-91.
- McNee Chelsea M., Jackson Carla W. (2012), *The Experiences and Involvement of Grandparents in Hearing Detection and Intervention*, *Topics in Early Childhood Special Education*, 32(2): 122-128, Hammill Institute on Disabilities.
- Dyczewski L. (2002), *Więź między pokoleniami w rodzinie*, TN KUL, Lublin.
- King V., Elder G.H. (1998), *Perceived self-efficacy and grandparenting*, *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 53, 249-257.
- Kułaczkowski J. (2010), *Pedagogika rodziny* [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. 4, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk.
- Linville P. (1987), *Self complexity as a cognitive buffer against stress related illness and depression*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (4): 663-676.
- Luterman D.M. (1987), *Deafness in the family*, MA: College Hill, Boston.
- Smith P.K., Drew L., M. (2004), *Grandparents' Role in Family Systems with a Deaf Child: An Exploratory Study*, *American Annals of the Deaf*, 143(3): 260-267.
- Morton Diane D. (2000), *Beyond parent education: The impact of expended family dynamics in deaf education*, *American Annals of the Deaf*, 145(4): 359-365.
- Nowicka A. (2008), *Starość jako faza życia człowieka* [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków: 17-26.
- Nybo W.L., Scherman A., Freeman P.L. (1998), *Grandparents' role in family systems with a deaf child: An exploratory study*, *American Annals of the Deaf*, 143(3): 260-267.
- Pieńkos M. (2015), *Dziadkowie w wychowaniu wnuków na podstawie opinii osób młodych i starszych*, *Forum Pedagogiczne*, 2: 279-289.
- Studen S. (2011), *Psychologia starzenia się i starości*, PWN, Warszawa.
- Wawrzyniak J.K. (2011), *Opiekuńczo-wychowawcza rola dziadków w rodzinie*, *Pedagogika Rodziny*, 1/2: 95-103.

- Zaidman-Zait A. (2007), *Parenting a child with a cochlear implant: A critical incident study*, Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 12(2): 221-241.
- Zięba-Kołodziej B. (2012), *Rola dziadków w życiu rodziny* [w:] D. Seredyńska (red.), *Uczestnictwo społeczne w średniej i późnej dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz: 138-151.